

نهضت ترجمه در اسلام و نقش آن در پیشرفت و تعالی اروپا

مظفر اکبری مفاخر

مدرسه ترجمه طلیطله (اندلس / اسپانیا)

هنگامی که طلیطله^۱ در سال ۴۷۸هـ/ ۱۰۸۵م به دست اسپانیا سقوط کرد قرن‌های متمادی ویژگی عربی خود را از دست نداد. زیرا دانشمندان مسلمان و عرب شناسان مسیحی و یهودیان در دربار پادشاهان مسیحی جمع می‌شدند و کتاب‌های عربی را به لاتین ترجمه می‌کردند. طلیطله در آن زمان شهری واقع در سرزمین اندلس بود و الفونس ششم پادشاه قشتاله در سال ۱۰۸۵م بر آن حکومت می‌کرد.^۲ در این شهر کتاب‌های فراوانی وجود داشت و مسلمانان و مسیحیان و یهودیان ساکن در آن مبادرت به ترجمه کتاب‌ها می‌کردند.^۳ در این شهر کتب علمی بسیاری که بعد از فروپاشی شهر الزهراء از قرطبه و غارت کتابخانه‌ی الحکم المستنصر که شامل چهل هزار جلد می‌شد آورده شده بود و قسمت بسیاری از این کتاب‌ها به طلیطله رسید.^۴ این کتاب‌ها یا ترجمه‌های عربی از اصول و مبادی یونانی، فارسی و هندی بود یا تألیفات خود مسلمانان بود که مطالب جدیدی از تفکر و اندیشه‌ی اسلامی به آن افزوده شده بود. و هر دوی این موارد در مقایسه با اروپا که تعالیم آن منحصر به سرودهای کلیسا می‌شد، جدید و تازه بود.^۵

اما اولین چیزی که این مترجم‌ها بدان اهتمام ورزیدند علوم عربی منقول از علوم یونانی بود و علت آن، احتیاج اروپا به علم و تقریباً علوم یونانی بود و این علوم اروپایی تنها خلاصه ضعیفی از آثار اندک و ناچیز یونانی بود، زیرا تحقیق و پژوهش در اروپا بسیار ناچیز مانده بود و به گروه اندکی از رهبانان محصور شده بود. تحقیقات و پژوهش‌های اروپا توانایی تغییر و جنبش علمی را نداشت، مگر اینکه منبعی غنی و جدید آن را یاری دهد، و این منبع همان علوم عربی بود، مخصوصاً آنچه که علوم یونانی آن را در برگرفته بود. به همین خاطر مترجم‌ها در مرحله اول به نقل کتاب‌هایی که در

۱. Toledo شهری قدیمی در اسپانیا واقع در جزیره ایبریا.

۲. موسوعة العالم الاسلامی، حركة النقل و الترجمة فی اسبانيا بین الأخذ و العطاء.

۳. حایک، دکتور سیمون، أبو القاسم الزهراوی أشهر طبیب جراح فی القرون الوسطی.

۴. سارتون، جورج، مقدمه‌ای بر تاریخ علم، ص ۱۰۷.

۵. حایک، دکتور سیمون، أبو القاسم الزهراوی أشهر طبیب جراح فی القرون الوسطی.

۶. موسوعة العالم الاسلامی، حركة النقل و الترجمة فی اسبانيا بین الأخذ و العطاء.

برگیرنده علوم یونانی بود توجه کردند.^۱ در جریان این نهضت ترجمه، پادشاه اسپانیا، الفونس دهم^۲ از حاکم قشتاله تأثیر پذیرفت و در طلیطله مدرسه‌ای را برای ترجمه تأسیس کرد. جنبش ترجمه یک قرن کامل ادامه یافت و طبقه‌ای از مترجم‌ها ظهور یافت و تألیفات عرب را در زمینه پزشکی و علم افلاک و ستاره‌شناسی و ریاضیات و فلسفه ترجمه کردند.^۳ به این خاطر مدرسه ترجمه در طلیطله تبدیل به یک مرکز فرهنگی بزرگ شده بود و دانشمندان و محققین از مناطق مختلف اروپا به آن جذب شدند. از جمله دانشمندان بزرگی که بر این حرکت علمی اشراف داشت اسقف شهر طلیطله خیمینث دی رادا^۴ بود که به طلیطلی نیز شناخته شده است (۱۱۷۰-۱۲۴۷م) و هنگامی که الفونس دهم ملقب به عالم و حکیم در نیمه قرن سیزده میلادی (۷هـ) به حکومت اسپانیا رسید باعث پیشرفت مدرسه طلیطله شد. او نه تنها دانشمندان را به نقل و ترجمه تشویق نمود،^۵ بلکه حتی خود مبادرت به برنامه‌ریزی برای آنها نمود و زبان‌های لاتینی و اسپانیایی را فرا گرفت و کتاب‌های عربی را به اسپانیایی و لاتینی ترجمه کرد.^۶ از جمله ویژگی‌های جدید این نهضت ترجمه به کارگیری زبان قشتالی (اسپانیایی) به جای زبان لاتینی در تدوین مصنفات ادبی و تاریخی و فلسفی بود. با این شیوه این مدرسه توانست همه اصول و مبادی عربی و لاتینی و یونانی را در قالب قشتالی بریزد. شایان ذکر است توجه این پادشاه دانشمند (الفونس دهم) به شهر طلیطله به عنوان یک مرکز فرهنگی محدود نماند، بلکه در کنار آن در شهر مرسیه و اشبیله هم مدارس دیگری تأسیس کرد.^۷

فتح اسپانیا به دست مسلمین تنها یک اشغال نظامی نبود که در آن سربازان مسلمان به دورترین نقاط شمال صعود کنند و سپس به سوی جنوب روی آورند، بلکه یک حادثه فرهنگی مهم بود که در آن یک تمدن پیشین مانند رومانی و قوطی با تمدن جدید الحاقی یعنی اسلام، در هم آمیخته شد و از این اختلاط، تمدن شکوفای اندلس زاده شد و به اندیشه و تفکر اروپا که در همسایگی آن بود رسید و در آن تأثیر نهاد آنگونه که در زندگی اسپانیایی‌ها وارد شد و در آنجا آثاری عظیم بر جای نهاد که

۱. بدوی، عبدالرحمن. إضاءات من حركة الترجمة الى اللاتينية و الاسبانية فی بلاد الاندلس.

۲. ألفونس العاشر Alphonse X، او پسر فرناندو سوم پادشاه قشتاله بود که به عالم و حکیم شناخته می‌شد.

۳. میه لی، آندو، علوم اسلامی و نقش آن در تحول جهان ص ۱۳۰.

۴. خیمینث دی رادا DE RAD.

۵. موسوعه العالم الاسلامی، حركة النقل و الترجمة فی أسبانيا بین الأخذ و العطاء.

۶. میه لی، آندو، علوم اسلامی و نقش آن در تحول جهان ص ۱۳۹.

۷. موسوعه العالم الاسلامی، حركة النقل و الترجمة فی أسبانيا بین الأخذ و العطاء.

تا به امروز آثار آن بر جای مانده است.^۱ و اندلس تعداد بسیاری دانشمند، فقیه و ادیب و شاعر و مورخ و پزشک و غیره پرورش داد که با تألیفاتشان بر این جنبش فکری تأثیر نهادند و این تأثیر به اندیشه و تفکر اروپایی رسید و در آن تأثیر نهاد.

شایان ذکر است که تمدن و علوم اسلامی و کتاب‌های عربی و اسلامی از سه راه به غرب راه یافت. یکی جنگ‌های صلیبی بود، که تماس و برخوردی که بین مسلمانان و اروپایی‌ها در زمینه علمی پیش آمد دارای کمترین تأثیر و ضعیف‌ترین نتیجه بود. دیگر راه‌ها، یکی طلیطله در اسپانیا (اندلس) و صقلیه در ایتالیا بود.^۲ اما دو نقطه‌ای که نقش اساسی در تکوین فکر و اندیشه اروپا را داشتند عبارتند از: طلیطله در اسپانیا و صقلیه در ایتالیا^۳ این دو منطقه، نقطه تلاقی بین فرهنگ درخشان اسلامی عربی و فکر و اندیشه نوپای اروپایی بود زیرا این دو منطقه واقع در مرز بین اسلام و اروپا بودند.^۴

مسافرت‌ها، کتابخانه‌ها (مخصوصاً در طلیطله) و تجارت و سپس ترجمه، نقش‌های نخستین و اساسی در انتقال فکر و اندیشه و علوم یونانی (ترجمه شده به عربی) به اروپا و سپس انتقال دستاوردهای عرب و صرّح‌ها و نوآوری‌ها و هنرهایشان داشت.^۵ علت این امر فقر علمی اروپا و بهره اندک آن از علوم یونانی بود و این علوم تنها خلاصه ضعیفی از آثار اندک و ناچیز یونانی بود. در نتیجه تحقیق و پژوهش در اروپا بسیار ناچیز ماند و در گروه اندکی از رهبران محصور شد. این تحقیقات و پژوهش‌ها توانایی تغییر و جنبش علمی در اروپا را نداشت مگر اینکه منبعی غنی و جدید آن را یاری دهد. و این منبع همان علوم عربی و علوم منقول یونانی همراه آن بود. به همین خاطر مترجم‌ها در مرحله اول به نقل کتاب‌هایی که در برگزیده علوم یونانی بودند، مبادرت ورزیدند.^۶ در این حلال نقش بیت الحکمه که خلیفه، مأمون عباسی برای ترجمه از یونانی و سریانی بوجود آورده، شایان ذکر است. سپس ترجمه‌هایی از کتاب‌های عربی صورت گرفت که از جمله مترجم‌ها می‌توان به مطران طلیطله ریموند و الشماس دومنچو غنصالبه و سپس ادنهراف باث و

۱. موسوعة تعالم الاسلامی، ندور لعلمی لاندلس.

۲. حماده، محمد ماهر، جزیره صقلیه... جسر کتاب اسلامی الی الغرب.

۳. السید نجم، دور العرب فی تکوین الفکر الأوروبی.

۴. عبدالرحمن بدوی، إضاءات من حركة الترجمة الی لاتینیة و اسپانیة فی بلاد لاندلس.

۵. السید نجم، دور العرب فی تکوین الفکر الأوروبی.

۶. بدوی، عبدالرحمن، إضاءات من حركة الترجمة الی لاتینیة و اسپانیة فی بلاد لاندلس.

هرمانوس المانوس که کتاب‌های ابن رشد و غیره را ترجمه کردند، اشاره کرد.^۱ در این نهضت ترجمه کتاب‌های فارابی، ابن سینا و غزالی و خوارزمی ترجمه شد.^۲

اما اسپانیا (طلیطله) درگاه اصلی بود که از طریق آن فرهنگ اسلامی وارد غرب شد. امر قابل توجه آنکه مشهورترین دانشمندان اندلس در زمان امویین که حکومت آنان از سال (۱۳۹-۴۲۱هـ) ادامه داشت، بعد از این دوره پیشرفت کردند، اما تبادل فرهنگی یا به گونه شایسته‌تر استمداد اروپا در فراگیری معارف اسلامی از طریق اندلس در زمانی زودتر از تاریخ آن صورت گرفت.^۳ برای مثال در عرصه پزشکی، ابوالقاسم خلف ابن عباس الزهراوی اندلسی مکنی به انصاری (۳۲۵هـ/۹۶۳م) بدون شک یکی از بزرگترین جراحان است که بیشترین تأثیر را در پیشرفت جراحی مغز در قرون وسطی داشت و این تأثیر ناشی از مدرسه ترجمه در طلیطله بود که کتاب‌های ابوالقاسم را همگی در اروپا منتشر کرد.^۴ کتب علمی که تحت سرپرستی پادشاه الفونس ترجمه شد قابل شمارش نیست، اما کافی است که به شروح شخصیت‌های متفکر اسلامی و اندیشه‌های فلسفی آنان مانند شروح ابن رشد بر مؤلفات ارسطو و شروح ابن باجه و آراء محی‌الدین ابن عربی و رساله حی بن یقظان ابن طفیل و مقامات ادبی عربی که نوعی از قصه‌های اسپانیایی معروف به قصه "البیکارسیه" و انشوده الجوع^۵ را بوجود آورد، اشاره کرد.^۶ همچنین قصه اسراء معراج به دستور پادشاه اسپانیا، الفونس العالم به زبان‌های قشتالی و فرانسوی و لاتینی ترجمه شد و در قرن سیزده میلادی (۷هـ) در اسپانیا و ایتالیا منتشر شد و شاعر ایتالیایی دانته از آن استفاده کرد و طوئی نکشید که این ترجمه‌ها به دانشگاه‌های پاریس راه یافت.^۷

۱. پیشین.

۲. السید نجم، دور العرب فی تکوین الفكر الأوروبی.

۳. حماده، محمد ماهر، جزیره صقلیه... جسر الكتاب الاسلامی الی الغرب.

۴. حایک، دکتور سیمون، ابوالقاسم الزهراوی أشهر طبیب جراح فی القرون الوسطی.

۵. القصة البیکارسیة Novela Picaresca

۶. أنشوده الجوع Epopeya Del Hambre

۷. موسوعة العالم الاسلامی، حركة النقل و لترجمة فی أسبانيا بین الأخذ و العطاء.

۸. موسوعة العالم الاسلامی، مدرسة بالروم لترجمة.

مدرسه ترجمه بالرمو (صقلیه / ایتالیا)

از دیگر مدارس ترجمه که به دست مسلمین تأسیس شد و باعث انتقال علوم مسلمین از ترجمه به اروپا شد مدرسه ترجمه بالرمو (صقلیه) بود. شهر بالرمو پایتخت صقلیه و پایگاه حکام آن در دوره حکومت مسلمانان و نورمان‌ها بود. همچنین بالرمو پایتخت صقلیه در قرون وسطی بود که در قرن سیزدهم میلادی (۷هـ) در آن مدرسه‌ای برای ترجمه از عربی، به شیوه مدرسه طلیطله در شمال اسپانیا بوجود آمد و بین هر دو مدرسه (طلیطله و صقلیه) روابط مستحکم فرهنگی بوجود آمد که باعث تبادل کتاب‌ها و ترجمه‌ها، و افزون بر آن رفت و آمد علماء شد. از جمله این علماء می‌توان به دانشمند اسکاتلندی، مایکل اسکات^۱ یکی از دانش‌آموختگان مدرسه طلیطله اشاره کرد که کتب ارسطو و شروح ابن رشد بر آنها را ترجمه کرد. امر قابل ملاحظه آنکه جنبش ترجمه در مدرسه بالرمو، به تاسی از مدرسه طلیطله به علوم ریاضی و فلسفی و طبیعی روی آورد. از مهمترین کتاب‌هایی که در این مدرسه ترجمه شد کتاب‌های ابن سینا (ت ۱۰۳۷م) از جمله کتاب قانون در طب و کتاب شفا در فلسفه و کتاب‌های ابوبکر محمد رازی (ت ۹۳۲م) اشاره کرد. امور ذکر شده ویژگی جزیره صقلیه در قرون وسطی بود. این جزیره گذرگاه دومی بود که از طریق آن فرهنگ و تمدن اسلامی به اندیشه اروپا منتقل شد. محققین و دانشمندان مسلمان تنها ناقل و مترجم نبوده‌اند، بلکه آن‌ها این میراث علمی و فرهنگی را اصلاح و تعدیل کردند و از فرهنگی جدید که ویژگی اسلامی داشت بار دیگر آن را استخراج و متولد نمودند و به این شکل این دستاورد عظیم فکری، فرهنگی و اسلامی را از طریق طلیطله (اسپانیا) و صقلیه (ایتالیا) وارد اروپا کردند.

منابع و مأخذ

- آندو میه لی، علوم اسلامی و نقش آن در تحول جهان؛ ترجمه اسدالله آزاد، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۱ هـ.ش.
- ابونصر الفارابی، احصاء العلوم؛ ترجمه حسین خدیو الجم، تهران، انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۶۴، چاپ دوم، ص ۲۱-۱۶.
- عنان، محمد عبدالله؛ تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد پنجم، ترجمه عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۱ هـ.ش.
- سارتون، جرج، مقدمه‌ای بر تاریخ علم؛ ترجمه صدری افشار، تهران، وزارت علوم و آموزش عالی، ۱۳۷۵ هـ.ش.

---

۱. مایکل اسکات M. Scott

۲. پیشین.

نهضت ترجمه در اسلام و نقش آن در پیشرفت و تعالی اروپا / ۱۳۱

- ویلیام دامبی یر، تاریخ علم، ترجمه عبدالحسن آذرننگ، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۱ هـ.ش.
- د. الترمائینی، عبدالسلام: احداث تاریخ الاسلامی بترتیب السنین: الناشر: دارطلامس، دمشق.
<http://history.al-islam.com/names.asp?year=682>
- عبدالرحمن بدوی... إضاءات من حركة الترجمة الى اللاتينية و الإسبانية في بلاد الاندلس.
<http://www.balagh.com/mosoa/garb/q40rqgg.htm>
- اللقاء الحضاری بین الشرق الإسلامی و الغرب الأوروبی، حركة النقل و الترجمة فی أسبانيا بین الأخذ العطاء
<http://www.islamest.com/arabic/acencyclo/malamch/tarjama.html>.
- اسلام و الغرب، ریاح الاسلام، جزیره صقلیة... جسر الكتاب الاسلامی الی الغرب
<http://www.balagh.com/mosoa/garb/pn0rzszyq.htm>.
- اللقاء الحضاری بین الشرق الإسلامی و الغرب الأوروبی، الدور العلمی لاندلس.
<http://www.islamest.com/arabic/acencyclo/malamch/andalus.html>
- الزهروی.
<http://www.islamest.com/arabic/aislam/civil/turath/zahrawi/semon.html>
- مدرسة بالرمو للترجمة
<http://www.islamest.com/arabic/acencyclo/malamch/palermo.html>.
- فضل الجراح الأندلسی المسلم أبی القاسم الزهراوی، علی جراحة الأعصاب.
<http://www.islamest.com/arabic/aislam/civil/turath/jiraha/kosyeh.html>
- الاندلس.
<http://www.islamest.com/arabic/acencyclo/malamch/andalus1.html>
- السيد نجم، دور العرب فی تكوين الفكر الأوروبی.
<http://www.middle-east-online.com/culture/?id=26687>
- التاريخ الإسلامی، شمس العرب تشرق فی الغرب.
http://history.al-islam.com/display.asp?f=scn00067.htm&print_lag=1